

Nyt fra Smedegård – en tidlig jernalderlandsby i Thy

Smedegård ved Nors har bidraget betydeligt til forståelsen af dyrelivet og miljøet i Thy's ældre jernalder. Her gennemgås et spændende fund af dyreknogler, og de væsentligste resultater præsenteres.

Højt mod nord og langt mod vest. Sådan kunne man med rette beskrive placeringen af den thylandske jernalderbyhøj Smedegård. Byhøjen er dateret til førromersk og tidlig romersk tid, og den har været placeret i et af datidens mest barske naturområder, hvor kraftige vinde har hersket, og hvor det allestedsnærværende sand har føget omkring i et næsten træløst landskab. Omgivelser, der har udgjort en konstant udfordring for de mennesker, der har bebøet området, og som på trods af omstændighederne har haft evnen til at overleve.

Byhøjen blev udgravet af Thisted Museum i årene 1992-93, og de fund af dyreknogler, der i den forbindelse dukkede frem af lagene, vidner om, at Smedegård var et sted, hvor hverdagslivet og den til tider barske kamp for at opretholde tilværelsen mødtes med de sydligere egnens mere eksotiske levevis.

Smedegård er beskrevet som en byhøj, bestående af tørvehuse, hvor vægkonstruktionen bestod af tørv. Når et hus trængte til at blive udskiftet, så jævnedes man det med jorden og byggede ovenpå. Derved opstod der et tykt tørvelag, som dannede gulvet for det næste hus, og hvori knogler og andet affald blev indlejret. Bevaringen af knogler i tørvelaget blev forstærket af, at sedimentet var kridtholdigt, og at man derover har haft en tradition for at bryde

dette kridt og efterfølgende strø det på gulve og gårdspladser. Kridtets basiske egenskaber har haft en gunstig indflydelse på bevaringen af knoglerne. Dateringer af kulstof-14 fra knogler, som kan relateres til de kridtholdige beboelseslag, støtter den arkæologiske datering, som vidner om, at man har bebøet byhøjen fra ca 300 f. Kr. til ca 200 e. Kr. Perioden blev kun afbrudt kortvarigt fra ca. 120-90 f. Kr. De arkæologiske facts omkring pladsen er nærmere beskrevet af arkæolog Bjarne Henning Nielsen i Historisk Årbog 1996: 51-60 og i Skalk 1998/1: 5-10. B. H. Nielsen stod for udgravningen af Smedegård og har efterfølgende analyseret det arkæologiske materiale. En del botaniske fund, i form af brændte korn og frø, dukkede op i lagene fra Smedegård. Den makrofossile del af projektet er bearbejdet af David Robinson.

Hvad knoglerne kan fortælle os

En gennemgang af de mange fragmenterede, men ellers velbevarede dyreknogler, giver et spændende og overraskende billede af, hvordan dyreholdet og byhøjens økonomi har været bygget op. Den barske natur, som har hersket i området, har gjort det nødvendigt at udnytte ressourcerne i

En stor del af knoglerne fra Smedegårdbyhøjen i Thy er sortbrændte, hvilket indikerer, at de har været brugt som brændsel. Foto: G. Brovad.

videst muligt omfang, og det ses tydeligt såvel i fordelingen af arter i affaldslagene som i knoglernes bevaringstilstand. For eksempel var langt størstedelen af de knogler, som blev analyseret, meget fragmenterede, og derudover var næsten halvdelen af alle de artsbestemte knogler sortbrændte. Normalt vil man forvente at finde brændte knogler i forbindelse med brandgrave eller ved udgravningen af en nedbrændt hustomt. Mængden af brændte knogler fra Smedegård indikerede imidlertid, at her var tale om noget andet end brændte knogler fra et nedbrændt hus eller to. Her var snarere tale om knogler, der havde været brugt som brændsel, og denne konklusion stemmer godt overens med, hvad vi i øvrigt kender til miljøet og forholdene i Thy omkring år nul. Thy var på det tidspunkt nær-

mest træløst som følge af det barske klima og sandflugten i området, kombineret med en øget afskovning forårsaget af de folk, der havde boet der siden slutningen af bondestenalderen. Manglen på skov betød, at selv om man var nødt til at bruge træ til tag og de bærende konstruktioner, så blev det almindeligt at benytte tørv til opbygning af væggene i et hus. Det var nødvendigt for jernalderfolket at tænke kreativt i deres daglige omgang med naturen, og det er da også snublende nært at forestille sig, at de mange knogler, som har ligget på pladsen som slagteaffald, har inspireret til brug som brændsel. Måske har man endda systematiseret brugen. Noget kunne tyde på det, for i den store mængde brændte knogler findes der kun 5 elementer med hundegnav (ca. 0,8% af den totale mængde knog-

ler med bidmærker efter hundegnav), hvilket ellers ses på adskillige af de ubrændte knogler. Kunne det være, fordi man har fjernet knogler til brændsel umiddelbart efter slagtingen? Og hvorfor er der i øvrigt ingen vilde dyr, hunde eller heste repræsenterede blandt de brændte knogler? Var det, fordi man havde en rutine, der gjorde, at brændbare (og dermed brugbare) knogler blev lagt til side i forbindelse med slagting af bebyggelsens slagtedyrr – og fordi man ikke samtidig slagtede eller aflivede hunde og heste. Denne fremgangsmåde virker sandsynlig, fordi vi må formode, at den lille mængde vildt, man nedlagde, blev jaget på andre tidspunkter, og at knoglerne fra denne gruppe ikke i sig selv var talrige nok til, at man fandt det besværet værd at gemme dem. Man kan også forestille sig, at dyrene har haft forskellig status, og at der derfor var forskel på, hvilke knogler man anså som egnede til brændsel. Hvorvidt det faktisk, at der kun findes brændte knogler fra de traditionelle slagtedyrr, skyldes en rituel tankegang eller blot var en praktisk foranstaltning, kan ikke afgøres.

At knoglerne er meget fragmenterede, kan i øvrigt kædes sammen med teorien om, at de har været brugt som brændsel. Det er oplagt at slå knoglerne i stykker, fordi forbrændingsprocessen derved forløber bedre. Det skyldes, at overfladen bliver større, når knoglen bliver udsat for brud.

Smedegårdbyhøjen er yderst interessant set med en zoologs øjne. Forholdet mellem knoglerne fra de hyppigst forekommende arter viser, at får har haft en dominerende rolle i den thylandske jernalderbondes husholdning. Fåret er et dyr, der normalt er nemt at holde. Det kræver ikke opstaldning om vinteren, det har klaret sig glimrende

ved at græsse på de fugtige enge i datidens nærmest træløse Thy, og det er, ikke mindst, et dyr med en bred nytteværdi. Det udgør ikke blot en kødresource i form af lam og overskudsindivider fra den voksne besætning, men fåret er også leverandør af uld, og dette råstof ved vi, at man har brugt på Smedegård. Det vidner fund af tenvægte om. Og så er fåremælk jo heller ikke at foragte, hvad enten man forarbejder den i produktionen af ost eller man indtager den, som den er fra naturens side.

Fåret har ikke været enestående i jernalderbyens husdyrbrug. Kvæget har græsset side om side med fåret, omend mindre talrigt. Tand- og kæbefragmenter af kvæg er blevet undersøgt for slid og for tidspunktet for tændernes frembrud i kæben, og det har vist, at en meget stor del af kalvene blev slagtet inden for de første par leve-måneder. Det voksne kvæg har derimod haft varierende slagtealder. Et sådant slagtemønster vidner om, at man har haft kvæget som kødresource, men at det først og fremmest har været holdt på grund af mælkeproduktionen. Vi har ingen sikre beviser for, at mælk er blevet drukket, som vi gør det i dag. Måske har jernalderbonden ikke kunnet tåle den rene mælk, hvilket er normalt for mange asiatiske og afrikanske kulturer i dag. Denne intolerance over for mælk hos den voksne skyldes en manglende evne til at danne laktase i forbindelse med fordøjelsen af mælk. Laktase bruges til at nedbryde mælkesukkeret (laktosen). Og da mælk kun er noget som mennesket – og andre pattedyr – har behov for i den første tid efter fødslen, mister man helt naturligt evnen til at danne laktase senere i opvæksten. I enkelte kulturer, heriblandt den nordvesteuropæiske, har man imidlertid fortsat drukket mælken som voksen, og har dermed udviklet en evne til at synteti-

sere laktase gennem hele livet. Hvorvidt jernalderbonden i Thy har haft denne evne til at udnytte den rå mælk, er ikke til at sige – måske har mælken i stedet været forarbejdet til yoghurt og ost. Fund af sikar tyder på, at forarbejdning af mælken har fundet sted i en eller anden form. Hvorvidt det har været tale om fåremælk, gedemælk eller mælk fra kvæg, kan imidlertid ikke afgøres ud fra fundene af sikar.

Man har holdt meget få svin på pladsen, og det skyldtes ganske givet omgivelsernes beskaffenhed. Det omkringliggende land har været domineret af engområder og græsenge. Skoven har kun været meget begrænset udbredt, og netop det forhold har været hovedårsagen til de få svin. Svin holder meget af at gå og rode i jordbunden. De vender jorden og kan nemt finde deres føde i skovbunden. At have dem gående på en græseng ville derimod hurtigt ødelægge engen, så den ikke kunne anvendes til græsning for de andre græssende husdyr.

Heste var der en del af på Smedegård, om end det stadig var et fåtal sammenlignet med kvæget og de mange får. Hestene har formodentlig været brugt som både træk- og ridedyr, ligesom man har slagtet dem ved givne lejligheder. Der er ikke fundet arkæologiske beviser for brugen af hesten, og heller ingen deformation af den nedre del af mellemfodsknoglen. Denne misdannelse er ellers et typisk tegn på, at dyret har været brugt som trækdyr. Men aldersfordelingen af dyrene, bestemt ud fra fund af sliddet på tænderne, giver alligevel et billede af et varieret hestehold, hvor flokken har talt individer af forskellig alder.

Og hvad med hundene? Ja, en decideret inddeling i racer ser man ikke, men man kan konstatere, at de hunde, som løb rundt på pladsen, har mindet om nutidens spids-

hunderacer i formen. Man kender allerede spidshunde og mynder fra dansk jernalder, og derfor blev knoglerne fra Smedegård undersøgt for at se, om man kunne henføre hundene til en af disse grupper. Målinger og estimater af henholdsvis kraniets basallængde og tætheden af tændernes placering i underkæben giver et godt billede af størrelse og form. Basallængden afslører, om der er tale om en stor eller lille hund, og graden af tæthed af tændernes placering (også kaldet compactness) udtrykker længden af snuden, og dermed om det har været en myndelignende hund eller en hund med et kortere snudeparti, som vi ser det hos spidshundene. Undersøgelserne blev til sammenligning udført på moderne eksemplarer af racerne, og resultatet var, at man ikke har haft mynder på Smedegård, men derimod større spidshunde.

Naturen omkring Smedegård

De vilde dyr er meget sjældent fundet blandt knogleresterne, og under 1% af de bestemte knogler kan henføres til denne gruppe. Men selv om der er en begrænsning i antal, så er det tydeligt, at de arter, der dukker frem, overvejende er dem, som er tilpasset det åbne landskab. Skovrelaterede arter som kronhjort og rådyr er kun registreret på baggrund af enkelte knogler. Og det på trods af, at kronhjortens knogler ligner kvægets i størrelse og kompakthed. Det samme gælder for rådyret og fåret, så der er altså ingen grund til at forestille sig, at man ikke finder disse to vilde arter på grund af de bevaringsmæssige forhold. I stedet forekommer det oplagt at forestille sig, at de kun har været i området i et meget begrænset antal. Det stemmer godt

overens med den beskrivelse af landskabet, som vi allerede har stiftet bekendskab med, og som fortæller os, at landet omkring Smedegård var udpræget åbent.

Vender vi blikket mod fangsten af fugle, så tegner der sig et billede af en varieret fangst, men med dominans af de arter, der holder til i det åbne land. Sandsynligvis vidner det om, at man udnyttede ressourcerne i den udstrækning, man kunne. På samme måde forholder det sig med de fiskeknogler, der er dukket op. De fortæller os, at fiskeriet har fundet sted i såvel saltvand som ferskt og brakt vand.

Knoglerne fra Smedegård udgør på mange måder et spændende og unikt fund. Ikke blot fordi byhøjen har været særegen for sin tid, i og med at den har været bebodt inden for et langt tidsrum, men i høj grad fordi man i forbindelse med udgravningen af Smedegård har lagt stor vægt på de naturvidenskabelige analyser. Store dele af den opgravede jord er blevet soldet, og det har frembragt et spændende billede af udbredelsen af fisk, fugle og småpattedyr. Et eksempel er de adskillige hundrede knogler fra mus, som dukkede op af jorden, og hvoraf en stor del kunne bestemmes til husmusen. Det lyder måske ikke umiddelbart så eksotisk, men faktisk er husmusen kun fundet én gang tidligere i dansk forhistorie, og det er endog på den tid-svarende byhøj Mellemholm, der også er placeret i det nordjyske. Det er naturligvis klart, at eftersom mus har en tilbøjelighed til at grave sig ned gennem lagene, så kan man argumentere for, at fundet af mus i virkeligheden ikke er så stort. For at imødegå dette problem er kun medtaget de knogler med en patina som resten af materialet fra Smedegård. Og argumentet for musens tilstedeværelse i Thy i ældre jernalder er, at selv om fundet måske udtryk-

Et mellemfodsben fra et æsel blev fundet blandt de mange knoglefragmenter, der fremkom af lagene. Dette er det tidligste fund af æsel i Danmark. En knogle fra Store Valby, som kan tidsfæstes til middelalderen, udgør det eneste andet håndgribelige bevis på æslets tilstedeværelse i dansk forhistorie. Fundet er beskrevet af Tove Hatting i Steensberg og Christensens' Store Valby fra 1974. Foto: G. Brovad.

ker en overvurdering af antallet af mus, så er det stadig højst sandsynligt, at husmusen har været der dengang.

Birkemus, som i dag er begrænset til netop Thy, finder vi også i knogleresterne fra Smedegård. Sammen med skovmusen og/eller halvbåndsmusen samt et fund af muldvarp vidner det om, at selv om Thy var nærmest træløst og ikke umiddelbart udgjorde en egnet habitat for disse arter, så har det omgivende land bestået af små

Fundet af et næsten intakt skelet af en hane fortæller om det tidligste danske hønsehold. Bemærk de veludviklede sporer på benene. Foto: G. Brovad.

spredte hegn og krat, hvor de skovkrævende arter har kunnet finde en niche.

Og selve byhøjen har måske også udgjort en niche for flere af de fundne arter, heribland frøer, tudser, og husmus.

B. H. Nielsen indleder sin artikel i Historisk Årbog 1996 med at konstatere, at »Fra den tid da Alexander den Store erobrede østen, mens Romerriget nåede sit højdepunkt og næsten så sin undergang i møde, lå en lille landsby ved verdens ende og passede sit.« Denne bemærkning er muligvis ganske passende, og så måske alligevel ikke helt. For gemt i knoglerne

fra Smedegård var to fund, der i høj grad stiller spørgsmålstejn ved, hvor isoleret man har været i det høje nord. En mellemfodsknogle fra et æsel og et næsten intakt skelet af en hane vidner om, at der må have været kontakt med de sydligere beliggende egne. Det kan have været en handelsbaseret kontakt med de lokale indfødte, eller måske direkte med romerne. Måske har man handlet med lokale varer, eller måske eftertragtede man de mere eksotiske varer fra Romerriget. Glas, mønter og våben kan have indgået i handlen, ligesom et nyt og særpræget dyr som hanen må have tiltrukket sig thyboernes interesse. Og så er det ikke svært at forestille sig en handelsrejsende, der transporterer sine varer på ryggen af et æsel og som overtales til at lade transportmidlet indgå i en handel. Måske er det forklaringen på, at vi finder både hanen og æslet på Smedegård. I hvert fald er begge fund enestående, og man får en helt klar fornemmelse af, at dyrene har haft en særlig status. Og det forstærkes yderligere af, at hanen ser ud til at have været begravet, da der ingen snitmærker er på skelettet, samtidig med at fundet er næsten intakt.

Sluttelig skal vi altså forestille os en landsby med får græssende på de omkringliggende enge sammen med kvæg og enkelte geder. Landsbyen har genlydt af dagligdagens aktiviteter, iblandet hundenes glammen og skriget fra et enkelt svin i ny og næ. Og selv om hverdagen i et mere eller mindre træløst landskab må have været en udfordring, så har man fundet ud af at klare sig. Ikke bare fra hånden og i munden, men sikkert ganske udmærket. I hvert fald er det en kendsgerning, at Smedegård var beboet i næsten 500 år.